

Gyvenimas Lietuvos SSR pokariu išvengus tremties

Regina Laukaitytė

Lietuvos istorijos institutas, XX a. istorijos skyrius, Kražių g. 5, Vilnius
el. p. regina.laukaityte@istorija.lt

Anotacija. Straipsnyje siekiama ištirti, kaip gyveno žmonės, vengiantys arba kuriuo nors būdu išvengę deportacijos per 1945–1953 m. vykdytus Lietuvos gyventojų trėmimus, kaip jie slapstėsi ir kokių priemonių ėmėsi režimas jiems demaskuoti ir represuoti. Analizuojami statistiniai duomenys, slapstymosi nuo tremties motyvai ir būdai, legalizavimosi priežastys. Atskirai tiriama sovietų režimo politika, jo galimybės organizuoti Lietuvos SSR tremties išvengusiųjų papildomus trėmimus ir 1951–1952 m. vykdyta tokių asmenų deportacijos operacija „Plus“.

Esminiai žodžiai: Lietuvos gyventojų trėmimai, slapstymasis nuo tremties, sovietų režimo represijos.

Abstract. The article attempts to find out how the people who were trying to escape or managed to escape deportation in some way during the 1945–1953 Soviet deportations from Lithuania actually lived, how they were trying to hide and what steps were taken by the regime to expose and repress them. Statistical data, the motives and ways to escape deportation and the reasons of legalisation are analysed in the article. The policy of the Soviet regime, its capacities of organising additional deportations for those people who escaped deportation in the Lithuanian SSR and the operation of deporting such people entitled *Plus*, which was carried out in 1951–1952, are studied as well.

Keywords: Soviet deportations from Lithuania, hiding from deportation, repressions of the Soviet regime.

Įvadas

1997 m. liepos 1 d. įsigaliojus įstatymui dėl asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 m. okupacijų, teisinio statuso, viename jo skirsnyje tremtiniais buvo pripažinti ir tie, kurie, būdami įrašyti į iškeldinamų sąrašus, tremties vis dėlto išvengė ir vėliau slapstėsi, negalėdami legaliai gyventi savo ankstesnėje gyvenamojoje vietoje¹. Tokie atvejai nebuvo pavieniai, net ir turint omenyje, kad slapstytis buvo priverstos daugiausia valstiečių šeimos, moterys, auginusios daug vaikų ir neturėjusios jokio supratimo apie konspiraciją. Išvengusieji tremties papildė Lietuvoje pokariu susidariusį pasyvų (neginkluotą, aktyviai nesipriešinantį) pagrindį. Gyvendami be dokumentų arba su fiktyviais pasais tuomet slapstėsi tūkstančiai vengiančių represijų, mobilizacijos, pabėgusių iš tremties vietų žmonių. Besislapsčiusių civilių po 1948-ųjų greičiausiai buvo daug daugiau nei ginkluotų partizanų.

Stalinizmo metais represijos grėsė ne tik pavieniams asmenims (Lietuvos Respublikos politikams, visuomenės veikėjams, valdininkams, policininkams ir kt.), bet ir ištisoms gyventojų grupėms. Vadovaujantis kolektyvinės atsakomybės principu, pirmiausia ir didžiausio masto represijos taikytos partizanų (taip pat ir jau žuvusiųjų) ir „buožių“ šeimų nariams. Trėmimais, kurie po karo nuolat vykdyti palyginti nedidelėmis akcijomis atskirose apskrityse, o 1948, 1949 bei 1951 m. – masiškai visos Lietuvos mastu, režimas slopino partizaninį pasipriešinimą, įbaugino gyventojus ir privertė paklusti sovietinėms reformoms.

1945–1953 m. į atšiaurius SSSR regionus iš Lietuvos buvo deportuota apie 113 tūkst. žmonių². Kaip ir ištremtųjų, tiksli tremties išvengusiųjų statistika nežinoma. Pačių saugumo pareigūnų skaičiavimais, per 1948 m. gegužės 22–23 d. vykdytą operaciją „Pavasaris“ buvo išvežti 36 932 žmonės, bet 11 068 pavyko pasislėpti ar atsitiktinai išvengti tremties³. Kitais metais, per 1949 m. kovo 25–28 d. vykdytą operaciją „Bangų mūša“, trėmimo išvengė 13 777 žmonės. Vietoje jų buvo ištremtos į papildomus sąrašus įrašytos šeimos⁴. Tad, nors tikslesnių duomenų nėra, akivaizdu, kad tremties išvengė tūkstančiai šeimų, dešimtys tūkstančių žmonių.

Šio straipsnio tikslas – ištirti, kaip gyveno žmonės, vengiantys arba kuriuo nors būdu išvengė tremties. Suprantama, jiems teko slapstytis, tad siekiama išsiaiškinti, kaip žmonės slapstėsi ir kokių priemonių ėmėsi režimas jiems demaskuoti ir represuoti. Atsakymai į šiuos klausimus leistų išryškinti keletą išsamiau neanalizuotų visuomenės gyvenimo stalinizmo metais aspektų – suprasti, kaip žmonės vertino politinę situaciją, pamatyti

¹ 1997 06 30 Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymas Nr. VIII-342 [žiūrėta 2018 12 04]. Prieiga internete: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41527/mayGFoQYZx>>.

² GRUNSKIS, Eugenijus. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1996, p. 281.

³ ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Teroras 1940–1958 m.* Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 205.

⁴ Ten pat, p. 208.

represuotų „liaudies priešų“ ir jų vaikų likimą Lietuvoje, kartais neįtikėtinas išgyvenimo strategijas (kai žmonės visą gyvenimą nuyvendavo turėdami suklastotus dokumentus; represuoti vyrai grįžę antrąkart vesdavo pavardes pakeitusias žmonas ir įsivaikindavo savo vaikus).

Panašiai kaip ir apie kalinimą lageriuose ar gyvenimą tremtyje, sovietmečiu ir net vėliau šeimose apie slapstymosi aplinkybes pasakota mažai, iki šiol yra asmenų, kurie nenori būti įvardyti ir atpažinti. Istoriografijoje šis gyventojų deportacijų istorijos aspektas iki šiol neanalizuotas, išskyrus paskelbtus kai kuriuos statistinius duomenis. Tyrimas grindžiamas Lietuvos ypatingojo archyvo fonduose esančiais duomenimis ir publikuotais dokumentais, dienoraščiais, atsiminimais, taip pat naudojamosi Lietuvos apeliacinio teismo paviešintomis bylomis, kuriose 1997 m. įsigaliojus anksčiau minėtam įstatymui tirti nuo tremties besislapsčiusių asmenų ieškiniai.

Sprendimas slapstytis ar legalizuotis

Palyginti nemaža dalis deportuotinių šeimų sąrašuose buvusių žmonių išvengė tremties. Jų elgseną lėmė ir asmeninė drąsa, ir susiklosčiusios aplinkybės:

1) Įžvalgiausieji nelaukė režimo represijų, prasidėjus ūkių „išbuožinimui“ ir pirmosioms šeimų deportacijoms stengėsi išparduoti turtą ir keisti gyvenamąją vietą – išvykti į kitą rajoną ar apsigyventi miestuose. Kaip prisiminė stambių ūkininkų dukra iš Barzdų k.: „Tėvelių šeima, jausdama tremtį į Sibirą, pabėgo į Kaliningrado sritį ir tenai slapstėsi. Kaip pelės po šluota ten ir išbuvome iki pat Nikitos Chruščiovo atėjimo į valdžią.“⁵ G. S. šeima, 1945 m. palikusi turtingą vienkiemį Latvijos pasienyje, bemaž „kaip stovi“ klajojo pas vienus, kitus, trečius gimines, kol beveik po metų įsikūrė Vilniuje⁶.

2) Kiti numatė artėjančius trėmimus ar pažįstamų įspėti apie savo pavardę iškeldinamų sąrašuose pasitraukdavo iš namų trėmimo išvakarėse. Nepaisant raginimų ir grasinimų griežtai laikytis konspiracijos („buožių“ ūkiai registruoti prisidengiant žemės mokesčių, kitų prievolių tikslinimo dingstimis), žinios pasklisdavo. Kai kur tremties išvengusių šeimų procentas ypač badė akis. Pvz., 1949 m. kovo mėn. iš 28 tremtinių Skaudvilės vlsč. „buožių“ šeimų išvakarėse pasislėpė 17, apie trėmimą sužinojusios iš Varlaukio geležinkelio stoties tarnautojų⁷; iš Trakų apskr. tuo metu buvo ištremtos 169 šeimos, bet

⁵ PLEČKAITYTĖ, Giedrė. Tremtiniai baiminasi galimo istorijos perrašymo. *Draugas* (Šakiai), 2013, birželio 17 [žiūrėta 2019 01 04]. Prieiga internete: <<http://www.drg.lt/kultura/8832-tremtiniai-baiminasi-galimo-istorijos-perrasyimo>>.

⁶ G. S. pasakojimas Vilniuje 2019 01 25 straipsnio autorei.

⁷ 1949 03 31 visiškai slapta LKP(b) Tauragės apskr. komiteto informacija LKP(b) CK ir Lietuvos SSR Ministrų tarybai. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*. Sud. E. Grunskis, V. Kašauskienė, H. Šadžius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1995, p. 505.

75 šeimoms ir dar 161 žmogui pavyko pasislėpti⁸. Plungės apskr. tuo metu išskeldinant 228 šeimas pasislėpė 80, todėl, kaip ir visur, „buvo gautas nurodymas vežti į pagrindinį sąrašą neįeinančius buožes“⁹.

3) Treti spontaniškai slėpėsi trėmimo metu, dažniausiai tuomet, kai kitiems šeimos nariams to padaryti nepavyko, nepaisant mirtino pavojaus. „Nuo trėmimo žmonės stengiasi gelbėtis kaip įmanydami. Pamiškės gyventojai sulindo su visa manta į mišką. Visi kaip apkvaišę: nežino, nei kur eiti, nei ką daryti. Kaimuose žmonės iš vienu namų eina į kitus, kad tik namuose neliktų, nors „kitur“ irgi tas pats. Ir taip per visą dieną <...>. Nerandu žodžių jiems suraminti. Ir ką gi aš jiems galiu pasakyti“¹⁰, – 1949 m. kovo 25 d. dienoraštyje rašė Dainavos apygardos partizanas, vėliau vadas Lionginas Baliukevičius.

Daug kas priklausė nuo trėmimų vykdytojų, iš kurių vieni kartais sudarydavo sąlygas išvengti tremties (pasak Vytauto Gailiaus, jo motinai su dviem vaikais slėptis alksnyne liepė Aukščiausiosios Tarybos deputatas Šimašius, vėliau partizanų nušautas¹¹), tačiau kiti imdavo šaudyti į bandančiuosius pabėgti, net vaikus. Istoriko Eugenijaus Grunskio surinktomis žiniomis, per 1948 m. trėmimus buvo nušauti 5 pabėgti bandę žmonės, 1949 m. kovo mėn. – 6¹².

4) Dar kitus, nebuvusius namuose, tremiant šeimą, slapstytis paskatino panika. Taip nelegalų ar pusiau legalų gyvenimą pasirinko nemažai moksleivių bei studentų. Jie buvo priversti atsakyti studijų ir ieškoti pastogės pas gimines ar pradėti savarankišką gyvenimą ten, kur galėjo nuslėpti savo socialinę kilmę bei šeimos likimą. Pvz., Šeduvos gimnazijos mokinė, per pertrauką mokytojos išpėta apie tėvo ištrėmimą, gavo patarimą nedelsiant palikti mokyklą ir negrįžti namo. Ji nuvažiavo pas seserį į Panevėžį, iš kur abi persikraustė į Vilnių; dažnai keisdama darbovietes, ji baimėje gyveno iki 1955 m., kol tėvas nebuvo paleistas iš tremties¹³.

Sprendimą slapstytis nemažai turėjo lemti politinė nuovoka: skirtingai nuo tų, kurie laukė išskeldinimo iš anksto susipakavę būtiniausias daiktus, nutarusieji slėptis nemanė, kad toks jų gyvenimas užtruks. Žmonės vylėsi greitų politinių permainų, buvo tikinčių gandais apie artėjantį karą. Pareigūnų ataskaitose apie trėmimų eigą tokie gandai nuolat minimi, pvz.: mobilizavus transportą tremtiniais vežti 1946 m. Marijampolėje žmonės

⁸ 1949 03 [diena nenurodyta] visiškai slaptas LKP(b) Trakų apskr. komiteto sekretoriaus tarnybinis pranešimas LKP(b) CK sekretoriui Antanui Sniečkui. Ten pat, p. 519.

⁹ 1949 04 01 slaptas Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK įgaliotinio T. Stankevičiaus pranešimas A. Sniečkui ir MT pirmininkui Mečislovui Gedvilui. Ten pat, p. 527.

¹⁰ *Liongino Baliukevičiaus-Partizano Dzūko dienoraštis: 1948 m. birželio 23 d. – 1949 m. birželio 6 d.* Par. A. Kašėta. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 115–116.

¹¹ GAILIUS, Vytautas. *Tremtinio byla*. Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 26.

¹² GRUNSKIS, Eugenijus. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, p. 106–107.

¹³ 2012 02 28 *Šiaulių rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/93958259810165/2-138-459/2012?word=tremties>>.

kalbėjo, kad prasidėjo karas¹⁴; 1948 m. birželio mėn. visoje apskrityse kalbėta, kad „greit bus karas su Amerika ir Anglija, todėl rusai išveža lietuvius, nes bijo 1941 metų“¹⁵; kalbėta, kad numatydamas karą su Amerika Sovietų Sąjunga iš pasienio zonos „valo įtartinus elementus“¹⁶; 1949 m. kovo mėn. agentai informavo apie Aukštadvario gimnazijos mokytojo pasisakymus, kad „iškeldinimas – tai greitai prasidėsiančio karo išvakarės ir kad šiame kare nuo susigrupavusių apie Ameriką valstybių Sovietų Sąjunga patirs krachą“¹⁷. 1951 m. agentui išsiaiškinus, kad vienos tremties išvengusios šeimos nariai apsistoja Dūkšto r. pas pažįstamus valstiečius, ir mėginant įkalbėti grįžti į namus, jos tėvas atsisakęs: „Vis tiek greitai ateis amerikiečiai ir tuomet aš savo atsiimsiu.“¹⁸

Išvengusiųjų tremties laukė sunkus slapstymasis, gyvenimas nelegaliai ar pusiau legaliai, pragyvenant iš atsitiktinių uždarbių, artimųjų paramos. Tokios gyvenimo sąlygos, ypač ilgu periodu, buvo įmanomos ne visiems. Todėl pagrįsta būtų teigti, jog nepasiteisinus lūkesčiams dauguma žmonių kreipdavosi į valdžios institucijas bandydami legalizuotis. Kai kurie, sužinoję, kur išvežti jų šeimos nariai, patys nutardavo pas juos išvykti. Legalizuotis skatino bent keli faktoriai:

1) Vietos valdžia siekė, kad besislapstantieji ateitų į vietos MGB skyrius pripažinti „kaltės“, patikėję pažadais, jog nebus represuoti. Tokia užduotis – įkalbėti legalizuotis – būdavo duodama saugumo užverbuotiems jų kaimynams ar giminėms. Pvz., Eišiškių r. MGB skyriaus viršininkas 1951 m. tvirtino, kad su rajono partiniu komitetu sutarta siekti, jog neištremti žmonės grįžtų į savo ūkius (tais metais jų buvo 42 šeimos – 104 asmenys)¹⁹.

2) Visuomenė buvo įbauginta ir prievartos aktais, ir valdžios organų taikytomis administracinėmis priemonėmis: jau 1944 m. Vilniuje ir Kaune, o 1945–1946 m. visoje Lietuvoje buvo įvesta sovietinė pasų sistema. Gyventojai gavo asmens tapatybės dokumentus (pasus ir laikinus pažymėjimus), kuriuose buvo registruota gyvenamoji vieta ir darbovietė, dokumentai buvo su fotografijomis, o pasų skyriuose saugotos anketos su detaliais asmens duomenimis ir antrosios fotografijos. Tai palengvino „nelegalų“ paiešką – turguose, įstaigose, gyvenamuosiuose būstuose nuolat rengti dokumentų patikrinimai²⁰.

¹⁴ 1946 02 23 visiškai slapta Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaro Juozo Bartašiūno telefonograma SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui Vasilijui Riasnojui. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 279.

¹⁵ 1948 06 [diena nenurodyta] visiškai slaptas A. Sniečkaus pranešimas VKP(b) CK sekretoriui Andrejui Ždanovui. Ten pat, p. 433.

¹⁶ 1948 06 23 tremtinių ešelono Nr. 97903 viršininko pranešimas SSSR MVD Specialiųjų tremčių skyriaus viršininkui Vasilijui Šijanui. Ten pat, p. 429.

¹⁷ 1949 03 [diena nenurodyta] visiškai slaptas LKP(b) Trakų apskr. komiteto sekretoriaus tarnybinis pranešimas A. Sniečkui. Ten pat, p. 520.

¹⁸ 1951 11 15 visiškai slaptas Dūkšto r. MGB skyriaus viršininko raštas Vilniaus sr. MGB valdybos viršininko pavaduotojui Figurinui. *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-19, ap. 1, b. 25, l. 108.

¹⁹ 1951 11 21 visiškai slapta Eišiškių r. MGB skyriaus viršininko ataskaita Figurinui. Ten pat, l. 135.

²⁰ Plačiau žr. LAUKAITYTĖ, Regina. Sovietinio pasų režimo įvedimas Lietuvos SSR 1944–1953 metais. *Teisė*, 2018, Nr. 107, p. 51–65.

3) Legalizuotis skatino kolūkių kūrimas – trūkstant darbo jėgos juose buvo nesunku įsidarbinti ir taip išvengti režimo netoleruojamo „nelegalo“ statuso.

4) Slapstantieji ištremtų artimųjų vaikus turėjo apsispręsti 1949 m. įvedus privalomą 7-metį mokymą, kai rajonų laikraščiuose pasirodė grasinimai, jog nesimokančių vaikų tėvai ir globėjai bus baudžiami.

Net ir legalizavusis retam pavykdavo grįžti į savo namus, nes tremtinių turtas būdavo išgrobstomas, po 1948-ųjų perduodamas kolūkiams, „banditų“ sodybos konfiskuojamos ir perduodamos kitiems arba sudeginamos. Vis dėlto buvo atvejų, matyt, nuošalesnėse vietose ir dėl kaimynų solidarumo, kai nuo trėmimo pasislėpę šeimos nariai išsaugodavo namus ir bent dalį nuosavybės. Antai po 1951 m. spalio 2 d. trėmimų Kauno apskr. sudarinėjant tremties išvengusiųjų sąrašus, maždaug kas dešimtas (apie 95 gyventojai iš 999) buvo surastas gyvenantis savo ūkyje²¹.

Tokį gyvenimo būdą saugumo pareigūnai traktavo kaip „pusiau legalų“. Bijodami suėmimo, žmonės kasdien buvo pasiruošę bėgti iš namų, slėpdavosi sužinoję apie naujus trėmimus ar apylinkėje pasirodžiusius kareivius. Viena 1945–1953 m. tremties išvengusių ūkininkų dukra liudijo: „Sužinojus apie numatomą išvežimą, gyvulius išvarydavę į mišką arba pas kaimynus, o patys kelioms dienoms išeidavę iš namų. Dieną dažniausiai būdavę miške, o naktį praleisdavę pas pažįstamus žmones.“²² Kita atsiminimuose rašė, kad, 1945 m. ją su motina ištrėmus į Komiją, tėvas slapstėsi Liškiavoje, ištremito savo tėvo ūkio kluone: „Kaipgi žemelę nedirbtą paliksi? Pasiskolinęs iš kaimynų arklį dirbo paslapčiom. Taip ir vertėsi, dar ir mums siuntinį kitą atsiųsdavo.“²³ Jau minėtas V. Gailius, kuris 1948 m. buvo ištremtas su tėvu, apie pasilikusiuosius rašė: „Po mūsų tremties mama su vaikais sugrįžo į savo gerokai išdraskytą ūkį. <...> Ir taip mama pradėjo gyventi tarsi iš naujo. Nors ji nuolat gyveno baimėje, bet čekistai jos nelietė.“²⁴

Vis dėlto dauguma likusių neištremtų šeimų ar pavienių jų narių stengdavosi pakeisti gyvenamąją vietą. Vaikai nebegrįždavo į savo mokyklas. Antai ištrėmus tėvą, būsimoji poeto Pauliaus Širvio žmona Birutė su motina ir seserimi paliko namus Suvainiuose, mokėsi Pandėlio vidurinėje mokykloje. Vėliau poetas, bijodamas, kad jos neištremtų, persikėlė gyventi į kitą Lietuvos pakraštį – Merkinę²⁵.

²¹ Lietuvos SSR MGB Kauno srities valdybos viršininko pulkininko Jakovo Sincino raštas Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pavaduotojui Gavrilovui. *Lietuvos ypatingojo archyvo Vidaus reikalų ministerijos Dokumentų skyrius* (toliau – LYA VRM DS), f. V-135, ap. 7, b. 301, l. 1–67.

²² 2014 11 24 Varėnos rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 10 11]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/12515270327452/2-1145-308/2014>>.

²³ NANARTONYTĖ, Aldona. Ilgas kelias į Tėvynę. Iš: RACĖNAS, Rimvydas. *Į mielą šalį Lietuvą. Tremtinių bėglių ir našlaičių pargabenimo į Lietuvą istorijos*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2013, p. 66.

²⁴ GAILIUS, Vytautas. *Tremtinio byla*, p. 26.

²⁵ Paulius – artimas ir tostantis. Pokalbis su poeto Pauliaus Širvio žmona Birute Širviene. Iš: *Metai su Pauliumi. Atsiminimai apie Paulių Širvį*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, p. 306.

Nemažai besislapstančių nuo tremties žmonių išvykdavo į didžiuosius miestus, po karo ištuštėjusius Rytprūsius, Klaipėdą²⁶. Padėtį Klaipėdos krašte tyrinėję istorikai pastebėjo, kad, be kitų gyventojų, jį apgyvendino represijų ir tremties vengę žmonės²⁷. Dėl darbo jėgos trūkumo apgriautų miestų pramonės įmonėms atstatyti juose nesunku buvo įsidarbinti. Vilniaus krašte slapstęsi lenkai ir baltarusiai neretai išvykdavo pas giminaičius į Baltarusiją, lietuviai apsigyvendavo Latvijoje, Estijoje.

Gyvenimą net artimų žmonių namuose kartino pavojus ir neaiški ateitis. Slapstyti palėpėse, kamarose, pirtyse, tvartuose ir pan., įrengus slėptuves, dažnai net ne vieną. Pvz., tėvas savo besislapstančią su dviem vaikais dukrą slapstė slėptuvėse, įrengtose „tvarte po grindimis ir kluone po šienu“²⁸. Dar prieš karą mirusio buvusio Vilkijos valsčiaus viršaičio vienas sūnus „išvyko mokytis kažkur toliau, norėdamas nespainioti vietinės valdžios akyse“, kitą sūnų suėmus, jų motina slapstėsi pas savo seserį: „Jei kas nors įartinas artėdavo, motina vikriai įlipdavo į krosnį, o jos sesuo užkraudavo malkomis.“²⁹

Represijų baimė išdraskė šeimas, bijota slapstyti kartu: tėvai apsigyvendavo skirtingose vietose, mažamečiai vaikai būdavo išskirstomi pas gimines, kaimynus ar pažįstamus³⁰. Antai kretingiškis buvęs nepriklausomos Lietuvos policininkas apie 1944–1945 m. persikėlė gyventi į Rumšiškės, o jo žmona su trimis vaikais – į Vilkiją; 1949 m. vyrą suėmus, žmona tris kartus keitė gyvenamąją vietą (gyveno Kulautuvoje, Užusaliuose (Jonavos r.), Rokuose)³¹. A. Š. liudijo, kad, tėvams pabėgus per 1948 m. gegužės 22 d. trėmimą, ji, tuomet septynerių, iki 1952 m. slapstyta bent 4 vietose – Kaišiadorių, Utenos ir Anykščių rajonuose – pas tolimus gimines ir pažįstamus³². A. S. prisiminė, kad jos motina, bijodama ištrėmimo dėl partizanų sūnų, su dviem jauniausiomis dukromis gyveno bent 8 vietose – laikinai prisiglausdavo pas svetimus žmones Prienų r. kaimuose; tėvas slapstėsi atskirai, išskyrus puspenktų metų, kai šeima gyveno Kaliningrado sr.³³

²⁶ Antai per 1948 m. gegužės mėn. organizuotą trėmimą iš Klaipėdos buvo ištremtos 8 šeimos ir dar 23 kitų apskričių MGB organų ieškoti žmonės (1948 05 28 visiškai slaptas LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo raštas LKP(b) CK. TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*, p. 482).

²⁷ MASILIAUSKIENĖ, Daiva. *Klaipėdos krašto naujakuriai pokario metais: ką apie juos žinome?* [žiūrėta 2018 10 14]. Prieiga internete: <http://briai.ku.lt/downloads/AHUK_17/17_165-179_Masiliauskiene.pdf>.

²⁸ 2017 04 07 *Jonavos rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/23933691971185/2YT-318-559/2017?word=slapstyti>>.

²⁹ GRINEVIČIUS, Jonas. *Vilkijos, Vydūno alėjos matyta, girdėta...* (rankraštis iš dr. Egidijaus Juodžio kolekcijos), 2010, l. 127.

³⁰ 2011 04 19 *Kupiškio rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/271245128225286/2-217-649/2011?word=tremties>>; 2015 12 31 *Druskininkų miesto apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2019 01 12]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/39985525122927/2-1119-970/2015?word=slapstyti>>.

³¹ 2013 04 04 *Kauno apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 12 10]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/103253699928577/2-5663-717/2013?word=tremties>>.

³² 2008 11 26 *Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 12 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/252675412251454/I-4216-426/2008?word=tremties>>.

³³ 2012 10 15 *Prienų rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/192502186807864/2-336-805/2012?word=tremties>>.

„Nelegalus“ gelbėjo tradiciškai gausių šeimų narių ir represijas patyrusių žmonių solidarumas (tremtinių būta bemaž kiekvienoje šeimoje). Vis dėlto slapstymosi sėkmė tiesiogiai priklausė nuo ryžto ir gebėjimo atsiriboti nuo ankstesnio gyvenimo. Minėtos G. S. liudijimu, 1946 m. jos tėvas įsikūrė Vilniuje pusbrolio dėka, tačiau jie vengė bet kokių ryšių su netoli paliktos tėviškės gyvenusia teta (todėl nesužinojo apie senelio mirtį, kaimynai nešiojo gandus, kad jie pabėgo į Ameriką)³⁴.

Slapstymasis ir pas artimuosius, ir pas svetimus žmones paprastai trukdavo laikinai, visiems baiminantis pasekmių. Kaip liudijo J. M., ji su motina „dienomis slėpdavosi miške bunkeryje, kad neužtrauktų nelaimės jas slėpusiems žmonėms“³⁵. Kiti prisiminė, kad vaikams griežčiausiai buvo uždrausta artintis prie langų³⁶. Kas laukė susirgus ar mirus, galima suprasti iš P. E. liudijimo apie motinos su keturiais paaugliais vaikais slapstymąsi pas kaimynus bei gimines: „Kai brolis mirė, jo net negalėjo pašarvoti.“³⁷

Trėmimo metu bene lengviausiai pasislėpdavo ar būdavo paslepiami vaikai. Antai 1949 m. kovo 25 d. tremiant Simno vlsč. „buožės“ Juozo Gradecko šeimą, pavyko pasislėpti penkiems iš aštuonių 1930–1945 m. gimusių vaikų; Aukštadvario vlsč. tremiant partizano žmoną Anelę Račkienę paspruko penki iš šešių 1920–1934 m. gimusių vaikų³⁸.

Kas laukė tokių vaikų, jei jų nepasiimdavo artimieji, giminės? Vieni jų bandydavo duoną pelnytis ir išgyventi savarankiškai: antai du 12 ir 8 metų vaikai, 1947 m. ištrėmus motiną, penkerius metus klajojo po kaimus. Jie padėdavo ravėti daržus, darbuotis ūkyje, ganyti avis, o už tai gaudavo maisto ir drabužių³⁹. Tokius vaikus, elgetas pokariu Lietuvoje buvo galima sutikti kone kasdien, jie atvykdavo ir iš badaujančių Rytprūsių, Sovietų Sąjungos sričių. Kiti patekdavo į vaikų namus, kaip, pvz., Kaune iš tremtinių vagono pabėgę trys vaikai užaugo Gelgaudiškio vaikų namuose, tapę pilnamečiais išvyko gyventi pas motiną į Tadžikiją⁴⁰. Gavus fiktyvią pažymą, kad esąs našlaitis, vaikų namuose augo būsimas aktorius Vytautas Paukštė. Antraip jis, slapstomas pas senelius, negalėjo lankyti mokyklos, nes motina ir nepriklausomoje Lietuvoje policijos nuovados

³⁴ G. S. pasakojimas Vilniuje 2019 01 25 straipsnio autorei.

³⁵ 2014 02 26 *Plungės rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2019 01 04]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/146430020337834/2-176-747/2014?word=tremties>>.

³⁶ 2012 09 13 *Biržų rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 12 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/102856723744238/2-412-830/2012?word=tremties>>.

³⁷ 2008 12 16 *Klaipėdos rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 12 10]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/95312339836760/2-2141-714/2008?word=slapstyti>>.

³⁸ 1949 04 19 Alytaus apskr. MGB skyriaus viršininko papulkininkio Lobkovo pažymos. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 168, l. 3, 5a.

³⁹ 2012 12 19 *Rokiškio rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/123621444385324/2-1445-620/2012?word=tremties>>.

⁴⁰ ALYSIENĖ, Raimonda. Prezidentės apdovanotai mamai didžiausias turtas – jos vaikai. *Tauragės kraštas*, 2017, gegužės 10 [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://www.kurjeris.lt/Taurages-krastas/Zmones/Prezidentes-apdovanotai-mamai-didziausias-turtas-jos-vaikai>>.

viršininku dirbęs tėvas buvo priversti gyventi nelegaliai (Vilniuje slapstęsis tėvas buvo suimtas ir žuvo lageryje)⁴¹.

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje po 1990 m. padaugėjo ieškinių, kuriuose žmonės prašė grąžinti tikrąsias jų pačių pavardes arba pripažinti, kad jau mirę jų tėvai visą gyvenimą nugyveno svetimomis pavardėmis, gavę fiktyvius dokumentus, arba kad buvo įvaikinti slapstymosi nuo tremties metu. Tokius ieškinius paskatino turto paveldėjimo problemos, tai leidžia tvirtinti, kad fiktyvūs dokumentai buvo gana dažnas reiškinys. Jais apsirūpinę žmonės bandydavo pradėti gyvenimą iš naujo, drąsesni net studijuodavo aukštosiose mokyklose (kaip buvusio Lietuvos kariuomenės vado generolo Stasio Raštikio dukra Meilutė, gyvenusi kaip Marytė Nerytė), įsidarbindavo valstybinėse įstaigose⁴².

Trys Raštikių dukros 1941 m. birželio mėn., motinai Elenai Raštikienei esant Kauno kalėjime, o tėvui gyvenant Vokietijoje, buvo išstremtos su jos tėvais ir broliu (dailininku Adomu Smetona, E. Raštikienės tėvas Motiejus buvo prezidento Antano Smetonos brolis). Iki 1946 m. išgyveno tik dvi mergaitės ir močiutė, jos buvo parvežtos į Kauną ir verčiamos rašyti MGB diktuojamus laiškus tėvams – bandė juos įkalbėti grįžti į Lietuvą. To padaryti nepavykus, močiutė vėl buvo išstremta, o paauglės, nebuvusios tuo metu namuose, ėmė slapstyti svetimomis pavardėmis. Vienai jų pavyko įstoti į Medicinos institutą – vėliau dirbo pediatre, kita dirbo kolūkių kontorose buhalterė, įstojo į komjaunimą, merginos ištekėjo svetimais vardais ir pavardėmis. Stalinui mirus jos kreipėsi į saugumą dėl legalizavimosi ir gavo nurodymą nebekeisti fiktyviuose dokumentuose įrašytų vardų⁴³. Panašus slapstymosi epilogas, matyt, būdingas daugeliui pokario kartos „nelegalų“, nors legalizavosi ne visi.

Nuteistiesiems ir tremtiniam grįžtant į Lietuvą šeimos susijungė, besislapstę nebebuvo persekiojami, vis dėlto ne visi ryžosi deklaruoti savo fiktyvius dokumentus. Atsiminimuose ir teismų sprendimuose galima aptikti duomenų apie tremties išskirtas šeimas, kurios politinio atšilimo metais susijungė antrą kartą įformindamos santuoką. Pvz., B. ir E. Adomavičiai vėl susituokė 1958 m., po to, kai vyras grįžo iš lagerio (žmona su dukra slapstėsi ir tik gavusi pasą mergautine pavarde 1951 m. išdrįso įsidarbinti ligoninėje)⁴⁴. Represuoto rezistentu Juozo Brazausko žmona su dukra slapstėsi Lietuvoje

⁴¹ DYKOVIEŅĖ, Asta. Vytautas Paukštė – apie tremtį savoje žemėje. *Klaipėda*, 2012, birželio 14.

⁴² Antai vengdamas represijų J. M. (mokytojas, baigęs ir puskarininkių mokyklą) 1945–1947 m. slapstėsi, kol gavęs fiktyvius dokumentus iš Aukštaitijos persikėlė į Kauną ir dirbo mokykloje kaip J. J. (2013 02 22 *Kauno apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2018 12 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/20492092264805/2-2466-214/2013?word=tremties>>). 1945 m. ištrėmus žmoną su keturiais 2–14 metų vaikais, su viena iš dukrų likęs vyras persikėlė gyventi į Kauną, gavo fiktyvius dokumentus ir įsidarbino Respublikiniame projektavimo trešte (1946 10 02 Marytės Jaraitės apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 7688/3, l. 14).

⁴³ Generolo Raštikio šeimą visam likusiam gyvenimui išskyrė karas ir perversmai. *Santarvė*, 2011, gegužės 26 [žiūrėta 2018 10 13]. Prieiga internete: <<http://www.santarve.lt/zmones/generolo-rastikio-seima-visam-likusiam-gyvenimui-isskyre-karas-ir-perversmai/>>.

⁴⁴ 2013 02 13 *Prienų rajono apylinkės teismo sprendimas* [žiūrėta 2019 01 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/233868485971296/2-93-878/2013?word=slapstyti>>.

gyvendamos su dokumentais svetimomis pavardėmis, 1955 m. grįžęs jis vedė savo žmoną ir įsidukrino dukrą⁴⁵.

Tremties išvengusių asmenų persekiojimas

Istoriko Eugenijaus Grunskio duomenimis, 1945–1953 m. Lietuvoje įvyko net 34 gyventojų vežimai į SSSR gilumą, iš jų 24 – didesni, kai iškeldinta 100 ir daugiau žmonių⁴⁶. Nors trėmimai vykdėti kasmet, NKVD / MGB / KGB archyvai liudija, kad tremties išvengusių žmonių pakartotinis trėmimas buvo organizuotas du kartus – 1949 m. balandžio 15 ir 19 d. dviem ešelonais iš Šiaulių buvo deportuota 3 000 žmonių, pasislėpusių per tą metų kovo mėn. vykdytą trėmimo operaciją (iš viso, kaip minėta, tremties tuo metu išvengė 13 777 žmonės), o 1952 m. sausio mėn. surengus operaciją „Plus“ buvo išstremti 1 844 žmonės, kurie nebuvo surasti per dvi 1951 m. vykdytas akcijas⁴⁷.

Sunku pasakyti, koku mastu ieškota ankstesnių deportacijų išvengusių žmonių. Jas vykdamas taip pat pasislėpdavo nemaža dalis į tremtinių sąrašus įtrauktų asmenų – antai iš 40 šeimų, numatytų iškeldinti iš Raseinių apskrities 1945 m., 10 „išėjo į mišką“, ir „tam, kad įvykdytų iškeldinimo planą, NKVD organams teko išvežti šeimas, kurias dar nebuvo numatyta iškeldinti“⁴⁸. Pabėgusių ar nebuvusių namuose ieškota, sudarinėti jų sąrašai. 1948 m. gegužės mėn. vykdytų masinių deportacijų išvengusių žmonių sąrašai buvo siunčiami LKP(b) CK pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui, pvz., Kaune liko neištremtos 57 šeimos, Vilkaviškio apskr. – 28, kai kuriose jų buvo iki penkių vaikų⁴⁹.

Vis dėlto visų tremties išvengusių asmenų paieška 1945–1948 m. nebuvo organizuojama, deportavimo akcijų parengimo įsakuose nebuvo nurodymų, kaip elgtis su nebuvusiais namuose ar pasislėpusiais. Mat organizuojant kiekvieną didesnio masto akciją reikėjo koordinuoto karinių, transporto, pramonės žinybų bendradarbiavimo, daug išteklių. Sugautas šeimas su vaikais būtų tekę izoliuoti kalėjimuose, kurie po karo ir taip buvo perpildyti, neįstengta užtikrinti pakankamo įkalintųjų maitinimo, higienos. Tad pagrįsta būtų teigti, kad režimui trūko pajėgų ir juridinio pagrindo ieškoti pavienių asmenų, svarbiausias dėmesys skirtas partizanų ir jų rėmėjų persekiojimui, stambioms

⁴⁵ LABANAUSKAS, Ramūnas. Juozas ir Anelė Brazauskai – jaunimo ugdytojai. *Laiškai bičiuliams*, 2016, ruduo–žiema, p. 38.

⁴⁶ GRUNSKIS, Eugenijus. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, p. 60.

⁴⁷ 1987 11 05 Lietuvos SSR KGB 10 skyriaus viršininko S. Skačkausko „Pažyma apie išstremtus iš Lietuvos SSR į šalies šiaurės ir rytų specgyvenvietes 1941–1952 metais“ [žiūrėta 2019 01 14]. Prieiga internete: <www.kgbveikla.lt/docs/download/553>.

⁴⁸ 1945 m. LKP(b) CK Tarybinių ūkių skyriaus instruktoriaus V. Sakalausko ataskaita LKP(b) CK. TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*, p. 475.

⁴⁹ 1948 05 28 visiškai slaptas LKP(b) Kauno miesto komiteto sekretoriaus Konstantino Gabdanko pranešimas A. Sniečkui. Ten pat, p. 486–488; Sąrašas šeimų, pasislėpusių nuo 1948 m. gegužės 22–27 d. trėmimo Vilkaviškio apskr. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais sovietų okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 405–406.

operacijoms; gana vėlai (1947–1948 m.) imta gaudyti ir asmenis, nelegaliai grįžusius iš tremties vietų.

Situacija valdyta apdairiu išankstiniu nurodymu apskrityse parengti du tremiamųjų sąrašus – „pagrindinį“ ir „rezervinį“. Tai leido įvykdyti ir viršyti deportacijų planus: antai 1949 m. kovo mėn. iš Lietuvos buvo numatyta ištremti 8 500 šeimų, o ištremtos 8 765 (dargi turint omenyje, kad 713 šeimų buvo paleistos, nes jose buvo tarnavusių sovietų armijoje, apdovanotų, nedarbingų ir pan.)⁵⁰. Planų įvykdymas komplikavo Lietuvos SSR valdžiai aktualią būtinybę ištremti ir pasislėpusiuosius, nes minėtų sąjunginių žinybų biurokratija raportavo apie sėkmingus operacijų rezultatus.

Kita vertus, skirtingai nuo masinių represijų vykdymo, konkretaus žmogaus paieškai reikėjo intelektualinių pajėgų. Vietos valdžios organuose (ir rajonų valdžioje, ir represinėse saugumo bei milicijos struktūrose) pokariu beveik nebuvo išsilavinusių asmenų, juose vyravo atvykėliai rusakalbiai, su gyventojais bendravę per vertėjus. Masinius trėmimus vykdė iš Sovietų Sąjungos atsiųsti NKVD / MVD kariuomenės padaliniai, kuriems talkino paruošiamąjį ir pagalbinį vaidmenį atlikę vietos pareigūnai ir aktyvistai. Svarbiausia pastarųjų užduotis – įgyvendinti režimo politiką ir vykdyti socialines reformas. Jų įsitraukimas į beginklių civilių represavimą ir kartu konflikto su vietos gyventojais eskalavimas nebuvo vienareikšmiškai priimtinas, kaip liudija ir anksčiau minėto AT deputato Šimašiaus poelgis ir likimas. Kalbant apie moterų ir vaikų pusiau legalų gyvenimą pas gimines, padidėjusią migraciją po deportacijų, žemiausia valdžios grandis greičiausiai buvo nesunkiai paperkama.

Kaip minėta, nebuvo aiškių teisinių dokumentų, reglamentuojančių masinių represijų išvengusių asmenų administracinį ar baudžiamąjį persekiojimą. 1944–1948 m. partizanų ir jų rėmėjų šeimos buvo deportuojamos remiantis atskirais aukščiausiosios SSSR valdžios – VKP(b) CK, Liaudies komisarų tarybos / Ministrų tarybos, Vidaus ir Valstybės saugumo liaudies komisariatų / ministerijų – direktyviniais nurodymais. Iškeldinant kiekvieną šeimą ar asmenį turėjo būti gauta Ypatingojo pasitarimo prie SSSR MGB (toliau – YP) sankcija. Vėliau, 1949–1953 m., anot istoriko Vytauto Tininio, atsirado respublikinė direktyvų patvirtinimo procedūra⁵¹, t. y. tremiamų šeimų likimą lėmė ne tik YP, bet ir Lietuvos SSR Ministrų Tarybos nutarimai (pastarieji – dėl iškeldinamų „buožių“ šeimų). Atrodo, kad skirtumas tarp šių dviejų „teisės šaltinių“ turėjo svarbias pasekmes tremties išvengusiųjų likimui. Mat į YP nutarimus būdavo įrašomi tik realiai ištremti asmenys⁵² (jie paprastai būdavo patvirtinami jau po trėmimų akcijų ir į juos nebūdavo įtraukiami vaikai iki 16 metų amžiaus), todėl nebuvo aiškaus teisinio pagrindo

⁵⁰ 1949 03 31 visiškai slaptas Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro Nikolajaus Gorlinskio ir SSSR MGB įgaliotinio Lietuvos SSR Jakovo Jedunovo pranešimas SSSR valstybės saugumo ministrui Viktorui Abakumovui. Ten pat, p. 513, 515.

⁵¹ TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*, p. 73.

⁵² 1953 11 21 visiškai slapta pažyma, parengta Lietuvos SSR prokuroro pavaduotojui Chlebnikovui. LYA, f. K-41, ap. 1, b. 438, l. 19–20.

persekioti neištremtus. Į Lietuvos SSR MT nutarimus būdavo įrašomi visi šeimos nariai, ir pareigūnai privalėjo užtikrinti, kad jie visi būtų iškeldinti iš Lietuvos⁵³.

Apie tai, kad deportacijų išvengusių asmenų paieškos ir bausmių praktika nebuvo reglamentuota valdžios institucijų nutarimais, įstatymais, galima spręsti iš Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos (VRM) Nusikaltėlių paieškos skyriaus viršininko rašto. 1950 m. pradžioje jis ragino aukštesnes instancijas išspręsti klausimą, kaip elgtis su žmonėmis, kurie 1948–1949 m. deportacijų metu išvengę tremties gyvena savo namuose, ir reikalavo konkrečių nurodymų, ar juos ištremti, ar traukti baudžiamojon atsakomybėn⁵⁴. Tokie nurodymai, matyt, buvo gauti tik 1951 m. rudenį.

Operacija „Plius“

1951 m. lapkričio pabaigoje MGB ėmė vykdyti visiškai slaptą Lietuvos SSR MT rugsejo 29 d. nutarimą, kuriuo reikalauta išsiųsti į šeimų apgyvendinimo vietas 1951 m. spalio mėn. tremties išvengusius asmenis⁵⁵. Vietos saugumo padaliniai gavo nurodymą juos surasti ir įtraukti į sąrašus. Kampanijos metu buvo aptikta ir ankstesnių trėmimų išvengusiųjų – antai Anykščių r. buvo surasti 139 žmonės, pasislėpę 1948–1949 m. Beveik visi jie gyveno su šeimos nariais to paties rajono kaimuose, tik vienas kitas buvo išvykęs į Kauną arba slapstėsi⁵⁶.

Pajėgos, kurias teko mobilizuoti šiai operacijai, liudija ne tik represinių, bet ir intelektualų resursų „imlumą“. Asmenų, išvengusių tremties, ieškojo agentai ir slaptieji informatoriai, verbuoti dažniausiai iš kaimynų, giminių, vietos sovietinis ir partinis aktyvas, rajonų MGB skyriai dalijosi užklausomis apie ieškomus asmenis, jų fotografijomis. Pvz., Kazlų Rūdos rajone dvylikos šeimų paieškai buvo sudaryta 15 operatyvinių grupių, kurios pasitelkusios agentus ieškojo žmonių Kaune, Klaipėdoje ir dar 4 didesniuose miestuose. Tokios pastangos leido per kelis mėnesius surasti 11 šeimų ir 11 anksčiau neištremtų pavienių asmenų⁵⁷. Vilniaus srityje iki 1952 m. sausio 18 d. buvo surasti 787 tremties 1951 m. išvengę žmonės. Srities MGB valdyba numatė detalų jų deportavimo planą: 104 šeimų ir 376 pavienių asmenų iškeldinimo akcija buvo pavesta 383 operatyvinėms

⁵³ 1953 11 21 visiškai slapta pažyma, parengta Lietuvos SSR prokuroro pavaduotojui Chlebnikovui. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 438, l. 19–20.

⁵⁴ Lietuvos SSR VRM Nusikaltėlių paieškos skyriaus viršininko Sokolovo ataskaita apie šio skyriaus darbą 1949 m. IV ketvirtį. *LYA VRM DS*, f. V-11, ap. 1, b. 63, l. 127.

⁵⁵ 1951 12 04 visiškai slaptas Kauno sr. MGB valdybos viršininko J. Sinycino aplinkraštis visiems srities MGB skyrių viršininkams. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 651, l. 99.

⁵⁶ 1952 05 07 visiškai slaptas Anykščių r. MGB sk. viršininko raštas Lietuvos SSR MGB Vilniaus sr. valdybos viršininkui M. Jakovlevui. *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 27, l. 1–13.

⁵⁷ 1951 12 10 ir 1952 01 [data nenurodyta] visiškai slapti Kazlų Rūdos r. MGB skyriaus viršininko Šlendakovo raštai J. Sinycinui. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 651, l. 106–107, 132–133.

grupėms (jas sudarė 1 627 operatyviniai darbuotojai, kareiviai ir „liaudies gynėjai“), buvo organizuoti „pakrovimo punktai“ geležinkelio stotyse⁵⁸.

Operacijai „Plius“ pasibaigus, sustiprinta „nelegalų“ paieška Lietuvos SSR buvo tęsiama – Vilniaus srities MGB vadovybė 1952 m. liepos mėn. nurodė skyrių rajonuose viršininkams tuo tikslu mobilizuoti visą „čekistinių kolektyvą“ bei milicijos darbuotojus ir kas penkias dienas pranešinėti apie paieškos eigą ir sulaikytuosius. Tvirtinta, kad nelegaliai gyvenantys žmonės (besislapstantys nuo šaukimo į armiją, arešto, tremties) vykdo teroro aktus, skleidžia antisovietinius gandus, papildo „bandas“⁵⁹. Tuo metu MGB skyriai jau galėjo individualizuoti paiešką – disponavo vardiniais „nelegalų“ sąrašais, kurie nuolat buvo tikslinami, vadovybei reikalaujant atsakomybės už kiekvieno besislapstančiojo paieškos plano sudarymą ir vykdymą (informatorių verbavimą, pasalų rengimą). Sugauti žmonės „etapais“ per kalėjimus būdavo deportuojami į jų šeimų ištrėmimo vietas.

Tik po Stalino mirties represijų mastas ėmė mažėti. Buvo gautas nurodymas nepersekioti neištremtų asmenų, nebent jie gyventų nelegaliai, ir kiekvienu atveju siųsti sulaikytųjų bylas YP sankcijai gauti. Lietuvos SSR valdžia šiuos pokyčius sutiko priešiška: sąjunginei prokuratūrai skirtoje MGB pažymoje tvirtinta, kad daug neištremtų asmenų gyvena nelegaliai ir prisijungė prie „nacionalistinių bandų“ ar pradėjo pavieniui plėšikauti⁶⁰. Nuolat tvirtinta, kad „nelegalai“ esąs pagrindinis partizanų būrių papildymo šaltinis. Vis dėlto režimas pastebimai švelnėjo – prokuratūra atsisakydavo sankcionuoti surastų tremties išvengusių sulaikymą, motyvuodama tuo, kad jie nevalkatavo (pvz., 1953 m. rugpjūčio mėn. suėmimo išvengė trys Klaipėdoje aptikti žmonės)⁶¹. Didžiausių represijų laikotarpis jau buvo pasibaigęs, sustiprėjusi politinė valdžia galėjo taikyti kitokius visuomenės valdymo metodus.

Išvados

Pokariu Lietuvoje slapstėsi tūkstančiai tremties išvengusių šeimų ir pavienių asmenų. Nors nemažai jų papildė partizanų gretas, tai nebuvo ginkluoto pasipriešinimo režimui bazė, nes dažniausiai neištremti likdavo vaikai ir moterys, šeimomis besirūpinantys vyrai. Slapstytasi pas artimuosius ir pažįstamus, įsidarbinant didžiuosiuose miestuose, gyvenant nelegaliai ar pusiau legaliai su fiktyviais dokumentais, dažnai keičiant gyvenamąją

⁵⁸ 1952 01 20 visiškai slaptas „Operatyvinių priemonių planas rengiant ir įgyvendinant buožių šeimų ir pavienių, išvengusių tremties operacijos „Ruduo“ 1951 X 2 metu, išskeldinimą Lietuvos SSR Vilniaus apskrityje“. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 353, l. 1–6.

⁵⁹ 1952 07 24 visiškai slaptas Vilniaus sr. MGB valdybos viršininko M. Jakovlevo raštas visiems srities MGB skyrių viršininkams. *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 25, l. 158.

⁶⁰ 1953 11 21 visiškai slapta pažyma, parengta Lietuvos SSR prokuroro pavaduotojui Chlebnikovui. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 438, l. 19–20.

⁶¹ 1953 01 17 visiškai slaptas Klaipėdos sr. MGB valdybos viršininko Korobkino raštas Lietuvos SSR valstybės saugumo ministrui Piotriui Kondakovui. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 438, l. 17.

vieta ir darbovietes. Besislapstantieji ėmė drąsiau legalizuotis po Stalino mirties 1953 m., tačiau dauguma žmonių, matyt, tai padarė jau anksčiau, nes dėl ginkluoto partizaninio pasipriešinimo Lietuvos SSR masto režimas netoleravo „nelegalų“. Bėgant metams, režimui švelnėjant, nyko slapstymosi motyvacija – represijų baimė, įsitikinimas, kad pavyks sulaukti nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo.

Iki 1949 m. sovietų režimas neįstengė organizuoti Lietuvoje didelio masto tremties išvengusių žmonių paieškos, juolab išankstiniai sąjunginių žinybų koordinuojami deportacijų planai būdavo įvykdomi, vietoje jų išstremiant šeimas iš „rezervinių“ sąrašų. Iniciatyvos represuoti išvengusiųosius tremties ėmėsi Lietuvos SSR valdžia, kol jos vis didėjančių pastangų nesustabdė politinis „atsilimas“ po Stalino mirties.

Šaltiniai ir literatūra

1. ALYSIENĖ, Raimonda. Prezidentės apdovanotai mamai didžiausias turtas – jos vaikai. *Tauragės kraštas*, 2017, gegužės 10 [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://www.kurjeris.lt/Taurages-krastas/Zmones/Prezidentes-apdovanotai-mamai-didziausias-turtas-jos-vaikai>>.
2. ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Teroras 1940–1958 m.* Vilnius: Versus Aureus, 2012.
3. DYKOVIENĖ, Asta. Vytautas Paukštė – apie tremtį savoje žemėje. *Klaipėda*, 2012, birželio 14.
4. G. S. pasakojimas Vilniuje 2019 01 25 straipsnio autorei.
5. GAILIUS, Vytautas. *Tremtinio byla.* Vilnius: Eugrimas, 1997.
6. Generolo Raštikio šeimą visam likusiam gyvenimui išskyrė karas ir perversmai. *Santarvė*, 2011, gegužės 26 [žiūrėta 2018 10 13]. Prieiga internete: <<http://www.santarve.lt/zmones/generolo-rastikio-seima-visam-likusiam-gyvenimui-isskyre-karas-ir-perversmai/>>.
7. GRINEVIČIUS, Jonas. *Vilkijoje, Vydūno alėjoje matyta, girdėta...* (rankraštis iš dr. Egidijaus Juodžio kolekcijos). 2010, l. 127.
8. GRUNSKIS, Eugenijus. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1996.
9. LABANAUSKAS, Ramūnas. Juozas ir Anelė Brazauskai – jaunimo ugdytojai. *Laiškai bičiuliams*, 2016, ruduo–žiema, p. 38–42.
10. LAUKAITYTĖ, Regina. Sovietinio pasų režimo įvedimas Lietuvos SSR 1944–1953 metais. *Teisė*, 2018, Nr. 107, p. 51–65.
11. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose.* Sud. E. Grunskis, V. Kašauskienė, H. Šadžius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1995.
12. *Liongino Baliukevičiaus-Partizano Dzūko dienoraštis: 1948 m. birželio 23 d. – 1949 m. birželio 6 d.* Par. A. Kašėta. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 115–116.

13. MASILIAUSKIENĖ, Daiva. *Klaipėdos krašto naujakuriai pokario metais: ką apie juos žinome?* [žiūrėta 2018 10 14]. Prieiga internete: <http://briai.ku.lt/downloads/AHUK_17/17_165-179_Masiliauskiene.pdf>.
14. NANARTONYTĖ, Aldona. Ilgas kelias į Tėvynę. Iš: RACĖNAS, Rimvydas. *Į mielą šalį Lietuvą. Tremtinių bėglių ir našlaičių pargabenimo į Lietuvą istorijos*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2013, p. 66.
15. Paulius – artimas ir tolstantis. Pokalbis su poeto Pauliaus Širvio žmona Birute Širviene. Iš: *Metai su Pauliumi. Atsiminimai apie Paulių Širvį*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
16. PLEČKAITYTĖ, Giedrė. Tremtiniai baiminasi galimo istorijos perrašymo. *Draugas* (Šakiai), 2013, birželio 17 [žiūrėta 2019 01 04]. Prieiga internete: <<http://www.drg.lt/kultura/8832-tremtiniai-baiminasi-galimo-istorijos-perrasyimo>>.
17. TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*. Vilnius: Margi raštai, 2008.
18. 1945 m. LKP(b) CK Tarybinių ūkių skyriaus instruktoriaus V. Sakalausko ataskaita LKP(b) CK. Iš: TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*, p. 475.
19. 1946 02 23 visiškai slapta Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaro Juozo Bartašiūno telefonograma SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui Vasilijui Riasnojui. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 278–279.
20. 1946 10 02 Marytės Jaraitės apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 7688/3, l. 14.
21. 1948 05 28 visiškai slaptas LKP(b) Kauno miesto komiteto sekretoriaus Konstantino Gabdanko pranešimas A. Sniečkui. Iš: TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*, p. 486–488.
22. 1948 05 28 visiškai slaptas LKP(b) Klaipėdos miesto komiteto sekretoriaus A. Smirnovo raštas LKP(b) CK. Iš: TININIS, Vytautas. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros ir jų nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*, p. 482.
23. Sąrašas šeimų, pasislėpusių nuo 1948 m. gegužės 22–27 d. trėmimo Vilkaviškio apskr. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais sovietų okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 405–406.
24. 1948 06 [diena nenurodyta] visiškai slaptas A. Sniečkaus pranešimas VKP(b) CK sekretoriui Andrejui Ždanovui. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais sovietų okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 431–439.
25. 1948 06 23 ešelono Nr. 97903 viršininko pranešimas SSSR MVD Specialiųjų tremčių skyriaus viršininkui Vasilijui Šijanui. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais sovietų okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 426–430.
26. 1949 – Lietuvos SSR VRM Nusikaltėlių paieškos skyriaus viršininko Sokolovo ataskaita apie šio skyriaus darbą 1949 m. IV ketvirtį. *LYA VRM DS*, f. V-11, ap. 1, b. 63, l. 127–129.

27. 1949 03 [diena nenurodyta] visiškai slaptas LKP(b) Trakų apskr. komiteto sekretoriaus tarnybinis pranešimas LKP(b) CK sekretoriui Antanui Sniečkui. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais sovietų okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 518–521.
28. 1949 03 31 visiškai slapta LKP(b) Tauragės apskr. komiteto informacija LKP(b) CK ir Lietuvos SSR MT. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*. p. 503–506.
29. 1949 03 31 visiškai slaptas Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro Nikolajaus Gorlinskio ir SSSR MGB įgaliotinio Lietuvos SSR Jakovo Jedunovo pranešimas SSSR valstybės saugumo ministrui Viktorui Abakumovui. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais sovietų okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 513–517.
30. 1949 04 01 slaptas Lietuvos SSR MT ir LKP(b) CK įgaliotinio T. Senkevičiaus pranešimas A. Sniečkui ir MT pirmininkui Mečislovui Gedvilui. Iš: *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais sovietų okupacinės valdžios dokumentuose*, p. 524–527.
31. 1949 04 19 Alytaus apskr. MGB skyriaus viršininko Lobkovo pažymos. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 168, l. 3, 5a.
32. 1951 – Lietuvos SSR MGB Kauno srities valdybos viršininko pulkininko Jakovo Sincino raštas Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pavaduotojui Gavrilovui. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 301, l. 1–67.
33. 1951 11 15 visiškai slaptas Dūkšto r. MGB skyriaus viršininko raštas Vilniaus sr. MGB valdybos viršininko pavaduotojui Figurinui. *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 25, l. 108.
34. 1951 11 21 visiškai slapta Eišiškių r. MGB skyriaus viršininko ataskaita Figurinui. *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 25, l. 135.
35. 1951 12 04 visiškai slaptas Kauno sr. MGB valdybos viršininko J. Sincino aplinkraštis visiems srities MGB skyrių viršininkams. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 651, l. 99.
36. 1951 12 10 ir 1952 01 [data nenurodyta] visiškai slapti Kazlų Rūdos r. MGB skyriaus viršininko Šlendakovo raštai J. Sincinui. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 651, l. 106–107, 132–133.
37. 1952 01 20 visiškai slaptas „Operatyvinių priemonių planas rengiant ir įgyvendinant buožių šeimų ir pavienių, išvengusių tremties operacijos „Ruduo“ 1951 X 2 metu, iškeldinimą Lietuvos SSR Vilniaus apskrityje“. *LYA VRM DS*, f. V-135, ap. 7, b. 353, l. 1–6.
38. 1952 05 07 visiškai slaptas Anykščių r. MGB sk. viršininko raštas Lietuvos SSR MGB Vilniaus sr. valdybos viršininkui M. Jakovlevui. *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 27, l. 1–13.
39. 1952 07 24 visiškai slaptas M. Jakovlevo raštas visiems srities MGB skyrių viršininkams. *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 25, l. 158.
40. 1953 01 17 visiškai slaptas Klaipėdos sr. MGB valdybos viršininko Korobkino raštas Lietuvos SSR valstybės saugumo ministrui Piotrui Kondakovui. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 438, l. 17.
41. 1953 11 21 visiškai slapta pažyma, parengta Lietuvos SSR prokuroro pavaduotojui Chlebnikovui. *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 438, l. 19–20.
42. 1987 11 05 Lietuvos SSR KGB 10 skyriaus viršininko S. Skačkausko „Pažyma apie ištremtus iš Lietuvos SSR į šalies šiaurės ir rytų specgyvenvietes 1941–1952 metais“ [žiūrėta 2019 01 14]. Prieiga internete: <www.kgbveikla.lt/docs/download/553>.

43. 1997 06 30 Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymas, Nr. VIII-342 [žiūrėta 2018 12 04]. Prieiga internete: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41527/mayGFoQYZx>>.
44. 2008 11 26 Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas [žiūrėta 2018 12 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/252675412251454/1-4216-426/2008?word=tremties>>.
45. 2008 12 16 Klaipėdos rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 12 10]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/95312339836760/2-2141-714/2008?word=slapstyti>>.
46. 2011 04 19 Kupiškio rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/271245128225286/2-217-649/2011?word=tremties>>.
47. 2012 02 28 Šiaulių rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/93958259810165/2-138-459/2012?word=tremties>>.
48. 2012 09 13 Biržų rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 12 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/102856723744238/2-412-830/2012?word=tremties>>.
49. 2012 10 15 Prienų rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/192502186807864/2-336-805/2012?word=tremties>>.
50. 2012 12 19 Rokiškio rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/123621444385324/2-1445-620/2012?word=tremties>>.
51. 2013 02 13 Prienų rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2019 01 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/233868485971296/2-93-878/2013?word=slapstyti>>.
52. 2013 02 22 Kauno apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 12 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/20492092264805/2-2466-214/2013?word=tremties>>.
53. 2013 04 04 Kauno apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 12 10]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/103253699928577/2-5663-717/2013?word=tremties>>.
54. 2014 02 26 Plungės rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2019 01 04]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/146430020337834/2-176-747/2014?word=tremties>>.
55. 2014 11 24 Varėnos rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 10 11]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/12515270327452/2-1145-308/2014>>.
56. 2015 12 31 Druskininkų miesto apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2019 01 12]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/39985525122927/2-1119-970/2015?word=slapstyti>>.
57. 2017 04 07 Jonavos rajono apylinkės teismo sprendimas [žiūrėta 2018 11 14]. Prieiga internete: <<http://eteismai.lt/byla/23933691971185/2YT-318-559/2017?word=slapstyti>>.

Life in the Post-war Lithuanian SSR after escaping deportation

Regina Laukaitytė

Lithuanian Institute of History, Department of 20th Century History, Kražių St. 5, Vilnius
e-mail: regina.laukaityte@istorija.lt

Summary

The article addresses the issues concerning the Soviet deportations from Lithuania in 1945–1953: it attempts to find out how the people who were trying to escape or managed to escape deportation to the depth of the Soviet Union in some way actually lived.

There were thousands of families and individuals in post-war Lithuania who managed to escape deportation and were living in concealment. Around 25,000 people managed to escape the mass deportation campaigns of 1948–1949 alone. Though a number of them joined the partisans, they did not constitute the base of armed resistance to the regime, because such people were predominantly children, women as well as men who had to take care of their families. They would usually seek sanctuary in the homes of their relatives and familiar people; they would live illegally or half-illegally with fake personal identity documents; they would seek employment in large cities and often change their residence and workplace. Legalisation became a more common practice after Stalin's death in 1953, but, apparently, most people legalised themselves earlier, because, due to the armed partisan resistance, 'illegal' residents were not tolerated by the Soviet regime in the Lithuanian SSR. As years were passing by and the regime was getting milder, the motivation of hiding decreased as well. As years were passing by and the regime was getting milder, the motivation of hiding decreased as well – the fear of repressions prevailed and people were already convinced that they would not live to see the restoration of the independent state of Lithuania.

Until 1949 the Soviet regime was not capable of organising the mass-scale search for the people who escaped deportations in Lithuania, especially considering that the pre-established plans of deportations coordinated by the USSR authorities were actually implemented by replacing the escaped ones with the families from additional "reserve" lists. The initiative to repress those who escaped deportation was undertaken by the government of the Lithuanian SSR until its growing efforts were stopped by the political "thaw" after Stalin's death.

Iteikta / Received 2019 02 07
Priimta / Accepted 2019 04 04